Оксана Петренко

НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ К.Ф. ЛЕБЕДИНЦЕВА ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ОБОХ СТАТЕЙ (ПОЧАТОК XX СТ.)

Провідною особливістю початку XX століття щодо проблеми гендерної рівності статей стала криза патерналістських цінностей, яка зумовила революційний переворот у соціальних уявленнях про сутність міжстатевих відносин. Руйнування соціальних стереотипів української патріархальної ментальності, пов'язаних з домінуванням у характеристиці індивіда гендерно-станових визначень, сприяло формуванню нового погляду на людину.

Поширення ідей фемінізму, обґрунтування й популяризація цінностей статевої рівності, активний розвиток вітчизняної науки зумовили формування нової для того часу філософсько-педагогічної проблеми – дослідження статевої екзистенції людини, аналіз фізіолого-психологічних особливостей хлопчиків і дівчаток, роль статевих відмінностей у побудові цілісного педагогічного процесу.

Проблеми рівноправності чоловіків і жінок в освіті, гендерно орієнтований підхід до навчання й виховання прогресивна громадськість розглядала як складову частину соціально-політичної боротьби за утвердження ідеалів волі й демократії. Дослідниками цього періоду закладені наукові основи спільного навчання й виховання дітей обох статей. Так, проблема організації освітньої системи з врахуванням статевої приналежності дитини займає значне місце в працях багатьох видатних українських педагогів другої половини XIX – початку XX століття (К. Ушинського, М. Пирогова, О. Кониського, С. Русової, О. Музиченка, К. Лебединцева та інших). У їхніх педагогічних концепціях стать дитини розглядалася як категорія біологічна (репродуктивна) і категорія соціальна, тобто як сукупність соціокультурних і поведінкових характеристик і ролей, які закріплювалися в навчально-виховному процесі й пізніше визначали особистісний, соціальний і правовий статус чоловіка й жінки в суспільстві. Дослідження праць названих педагогів дає змогу визначити закономірності виховання й навчання різно-статевих дітей, модернізувати педагогічний процес на науково обґрунтованих принципах гуманізму й демократизму, що є актуальним для сучасної педагогічної науки. Яскравим прикладом означених вище процесів можуть служити погляди на проблему існування спільної школи українського педагога, методиста-математика Костянтина Феофановича Лебединцева (1878-1925).

Педагогічну спадщину вченого досліджували Н. Дічек, П. Глушков, К. Рупасов, З. Слєпкань, С. Стрілець [9] та інші. Так, загальний аналіз життєвого і творчого шляху педагога найбільш повно здійснено Н. Дічек (2005), методичні ідеї К. Лебединцева досліджував К. Рупасов (1952), внесок педагога у розвиток української методико-математичної школи охарактеризовано в роботах П. Глушкова (1952), З. Слєпкань (1984), С. Стрілець (2003) [9]. Однак роль новаторських ідей Костянтина Лебединцева у становленні спільної освіти дітей обох статей до цього часу не вивчалась. Тому саме уточнення місця і ролі педагога у розвитку і становленні спільної освіти і виховання хлопців і дівчат будуть предметом дослідження у нашій статті.

Основним завданням статті є розгляд ідей і положень праць українського педагога стосовно спільного навчання дітей різних статей та соціокультурного аспекту їх виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий український педагог Костянтин Феофанович Лебединцев, розглядаючи проблеми викладання математики, надавав також значну увагу питанням оновлення шкільного життя, зокрема, обстоював необхідність зміни мети й методів виховання, розглядав способи підтримання дисципліни (стаття «Как поддерживать дисциплину в средней школе?», 1904), ратував за необхідність захищати права дитини (стаття «О границах вмешательства в воспитание детей (В связи с педагогическими воззрениями Л.Н. Тол-стого)», 1908) [9].

У статті «Наша молодь і питання статевої етики» (1907) педагог розглянув питання

статевого виховання, накреслив можливі шляхи його вирішення [4]. Саме йому належать ідеї подавати дітям ще змалку дозовану інформацію зі статевого питання. Причому розпочинати статеву просвіту має, на думку педагога, родина. Зокрема, педагог пропонував внести до шкільних програм такі зміни, щоб у період активного статевого розвитку більше часу відводилося фізичному та естетичному вихованню учнів [4]. Крім того, на його думку, вчасно розпочате і вірно організоване статеве виховання в родині й школі «знижує або навіть повністю знімає дію шкідливої інформації, отриманої з різних джерел, допомагає уникнути нездорового інтересу, який виникає через нестачу інформації, дає можливість молоді серйозніше і відповідальніше підійти до вибору супутника життя у майбутньому» [4, 156].

Окреме місце у розв'язанні проблем статевого виховання К.Лебединцев відводив аналізу питання безправного, підпорядкованого чоловікові становища жінки у суспільстві. Його демократичні погляди на проблему захисту прав жіноцтва полягали у необхідності скасування рабовласницьких стосунків між чоловіком і жінкою. Він обгрунтовував доцільність «введення цілого ряду послідовних мір і змін суспільного ладу, які б звільнили жінку… від економічної експлуатації і забезпечили б їй право на материнство» [4, 161].

У контексті останнього К. Лебединцев виділив новий принцип побудови сучасної йому педагогіки: «мета виховання – зробити людину здатною, по-перше, як можна краще задовільняти свої потреби при існуючому порядку життя, і, по-друге, вдосконалювати цей порядок життя в інтересах людини і людства. В силу цього основного принципу сучасна педагогіка не ризикує говорити про організацію виховання, не вияснивши потреб особистості, не ризикує вона говорити і про виховання жінки, не вияснивши, в чому освітні потреби жінки і її життєві запити» [2, 75]. Далі педагог доволі логічно обгрунтував три головні потреби сучасної йому жінки. Це: «по-перше, прагнення до знань як таких, як засобу розширити свій розумовий горизонт і привести в порядок свої відомості про життя; по-друге, потреба в економічній незалежності і прагнення до знань як засобу заробітку, … по-третє, потреба в любові і материнстві» [2, 75]. На думку педагога, саме школа, враховуючи ці головні потреби жінки і правильно їх узгоджуючи, може сприяти ефективному вирішенню питання про жіночу освіту й виховання.

Отже аналіз зазначеного вище, дає підстави для висновку, що вже на початку XX століття ідея гендерної рівності усвідомлювалася прогресивним педагогом, поширювалася через педагогічну пресу, впливала на свідомість населення. Як зазначає Н. Дічек, «…такі прогресивні думки викликали не лише жваву дискусію в педагогічних колах, а й спричинили утиски офіційних представників влади стосовно К. Лебединцева» [9, 573].

Через постійні утиски К. Лебединцев у 1909 р. змушений переїхати з Києва до Москви, де влаштувався на посаду викладача математики в приватну гімназію О. Кирпичнікової. В гімназії педагог пропрацював до 1917 року, причому з 1914 р. по 1917 р. на посаді завідувача.

Саме робота в гімназії зумовила появу праць, в яких К. Лебединцев піднімав питання про спільне навчання хлопців і дівчат, адже за таким принципом здійснювалось навчання в гімназії О. Кирпичнікової.

Будучи активним членом Московського педагогічного гуртка, К. Лебединцев пропагував ідею спільного навчання дітей обох статей. Головне завдання діяльності гуртка вбачалось у зміні усталеного погляду суспільства на доцільність спільного навчання хлопців і дівчат. У доповідях педагогів на засіданнях гуртка грунтовно аналізувались позитивні і негативні моменти запровадження спільного навчання дітей обох статей. Так, лише у 1913 році було виголошено чотири доповіді з проблеми спільного виховання і навчання [7].

Зокрема, у доповіді «Вопрос о совместной школе и его общественно-педагогические предпосылки» К. Лебединцев обгрунтував доцільність введення спільного навчання, тому що «…і юнакам, і дівчатам однаково необхідно виробляти світосприймання, яке дозволило б їм визначити своє місце у світі і своє ставлення до оточуючого середовища» [2, 77]. А також визначив причини негативного ставлення до спільної школи у тогочасному суспільстві. Він вважав, що якби доцільність спільного навчання

розглядалась тільки з точки зору педагогічної, то вона не викликала б стільки негативу. А визнання чи несприйняття спільного навчання виникає, на думку педагога, через суспільно-філософський аналіз проблеми, який здійнюється з поглядів на мету виховання та на соціальну роль чоловіка і жінки у суспільстві. Зокрема К. Лебединцев стверджував, що «причини негативного ставлення до спільної школи криються в упевненості, що однакова з чоловічою освіта не відповідає призначенню жінки у суспільстві» [2, 72].

Аналізуючи причини виникнення спільних шкіл, К. Лебединцев визначав, насамперед, такі: «краща постановка виховного процесу», «зміна ставлення до протилежної статі, повага один до одного», «внесення в життя більше ідеалізму і справедливості у взаємини між чоловіком і жінкою», «сприяння створенню більш культурних форм життя, базованих на співпраці обох статей», «недостатні матеріальні умови для відкриття двох окремих шкіл» [2, 60].

Спираючись на власний досвід роботи протягом шести років у гімназії спільного навчання і на результати анкети, яка була опублікована в «Русской школе» (1911 р., № 1) [1], К. Лебединцев констатував позитивні результати діяльності спільних шкіл. Цінним є те, що педагог послідовно і логічно спростовував положення противників принципу спільного навчання дітей.

Аналізуючи статтю М. Рубінштейна «Питання про спільне навчання у світлі сучасної педагогіки» [6], К. Лебединцев вступив у полеміку з автором і обгрунтував, на наш погляд, революційну на той час думку про подолання у школі гендерних стереотипів. Дозволимо навести її повністю: «З факту, що одні загальнолюдські якості частіше й в більшій мірі зустрічаються в чоловіків, а інші – в жінок, хіба слідує, що ми повинні намагатись саме ці якості в дітей тієї та іншої статі розвивати, а інші подавляти?... В педагогіки може бути тільки загальнолюдська мірка: якщо, наприклад, співчуття є якість, яку ми визнаємо бажаною в дітях, то ми будемо намагатися, щоб і дівчата, і хлопці володіли цією якістю в повній мірі, а не станемо розвивати, наприклад, в дівчат співчуття, а в хлопців жорстокість в силу того, що дівчата більш чуйні, або орієнтуючись на те, що пізніше, ставши дорослими, вони будуть доглядати дітей і хворих, а хлопчики – воювати» [2, 70].

Крім цього, в гімназії О.Кирпичнікової педагог проводив порівняльні дослідження з працездатності і втомлюваності дітей різних статей, результати яких виклав у статті «Наблюдения над сравнительною работоспособностью учеников и учениц в совместной школе» (1914) [3]. К. Лебединцев зібрав великий матеріал з порівняльних досліджень психічних процесів дітей обох статей німецьких вчених Е. Меймана, В. Штерна, бельгійського професора М. Скойтена, голандського вченого Г. Гейманса, порівняв їх, визначив наявні в них суперечності, національну та культурну зумовленість відмінностей у протіканні психічних процесів у хлопців і дівчат.

Саме такі порівняльні дані переконували громадськість у тому, що за рівнем сприймання, якістю засвоєння знань, діти обох статей мають майже однакові показники, що, в свою чергу, дало змогу обгрунтовано говорити про запровадження спільного навчання. Педагог на практиці дійшов висновку, «що між найбільш і найменш обдарованими дітьми однієї і тієї ж статі, що навчаються в будь-якому класі, помічається набагато більше відмінностей, ніж між середніми хлопчиками і середніми дівчатами чи між найбільш талановитими дітьми різної статі» [2, 66].

Костянтин Феофанович, цитуючи погляди відомих супротивників спільного навчання, зокрема М. Скойтена, розвінчував їх і показав, що останній «…змішував воєдино фізіологічну функцію жінки – материнство – з її соціальною функцією – господарською діяльністю, і однаково вважає обидві функції визначені жінці самою природою» [2, 74].

Однак, наліз праць К. Лебединцева засвідчує, що у його концепції спостерігається підміна понять «рівності» і «однаковості» у підході до визначення сфер діяльності хлопчиків і дівчаток у школах спільного навчання, а також понять «загального» і «індивідуального» у характеристиці особистісних проявів дітей різної статі [2, 78].

За твердженнями К. Лебединцева спільне навчання дітей обох статей «значно полегшує

школі і сім'ї задачу морального виховання» [2, 67; 2, 81].

Логічним продовженням теоретичних і практичних досліджень К. Лебединцева стало його переконання в тому, що ефективно організована освіта й виховання зумовлять прагнення дорослих і дітей «встановити кращий порядок життя, який буде заснований на співробітництві обох статей. Ось чому боротьба за спільну школу є разом з тим боротьбою за вищу культуру… Саме в спільній школі запорука нашого кращого майбутнього» [2, 82].

Таким чином, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що К. Лебединцев, безперечно, визнавав значимість для педагогіки проблеми спільного навчання й виховання дітей; він займав радикальну позицію беззастережного прийняття ідеї спільного навчання, заперечуючи погляди вітчизняних і європейських опонентів такого підходу. Результати дослідження засвідчили, що прогресивні погляди українського педагога К. Лебединцева на проблему спільної освіти дітей обох статей зіграли важливу роль у гуманізації, демократизації й індивідуалізації навчання й виховання дітей, ліквідації авторитарних механізмів педагогічного впливу, які деморалізували особистість вихованця в роздільних школах. Перспективними вважаємо дослідження новаторських форм і методів навчання і виховання в спільних школах України початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дм. Г. Девочка в народной школе // Русская школа. – 1911. – № 1. – С. 60-69.
2. Лебединцев К. Вопрос о совместной школе и его общественно-педагогические предпосылки / Совместное воспитание и образование. Четыре доклада в Московских кружках совместного воспитания и образования детей и «педагогическом» кружке С. Буткевич, И. Кабанова, С. Дурылина, К. Лебединцева. – М., 1913. – 83 с. – С. 59-82.
3. Лебединцев К.Ф. Наблюдения над сравнительною работоспособностью учеников и учениц в совместной школе / Совместное образование. Сборник статей под ред. М.М. Соколова и Г.Г. Тумима. – СПб.: Тип. Т-ва А.С. Суворина. – «Новое время», 1914. – 256 с. – С. 36-46.
4. Лебединцев К.Ф. Наша молодежь и вопросы половой этики // Вестник воспитания. – 1907. – № 8. – С. 154-165.
5. Лебединцев К.Ф. О границах вмешательства в воспитание детей (В связи с педагогическими воззрениями Л.Н. Толстого) // Народный учитель. – 1908. – № 3. – С. 45-56.
6. Рубинштейн М. Вопрос о совместном обучении в свете современной педагогики // Вестник воспитания. – 1912. – № 5. – С. 112-125.
7. Совместное воспитание и образование. Четыре доклада в Московских кружках совместного воспитания и образования детей и «педагогическом» кружке. С. Буткевича, И. Кабанова, С. Дурылина, К. Лебединцева. – М., 1913. – 83 с.
8. Стрілець С.І. Проблеми шкільної математичної освіти у педагогічній спадщині К.Ф. Лебединцева (1878-1925). Дис. … канд. пед. наук. – К., 2003.

Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. / О.В. Сухомлинська, Н.Б. Антонець та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с. – С. 571-578.